

Írta: Bohn Katalin

Végváarak

Az alább bemutatott iskola, vagy inkább intézmény fejlődését már, mondhatnám, évek óta figyelem. Egy véletlenül jött alkalom során jutottam el Edelénybe, s látogattam meg a számomra oly különleges erővel működő munkacsoportot. Látogatásaim évente megismétlődtek, így folyamatosan láthattam szerveződésüket, különböző stádiumokban.

Azt gondolom, hogy ők kiváló példái a nem professzionális – önszerveződésű szociális munkának. A tények önmagukért beszélnek.

Helyszín: Edelény

Edelény egy Borsod megyei kisváros, melynek lakosságának több mint 60%-a munkanélküli. A városban van 5 általános iskola, melyből az egyik kiegészítő iskolaként működött megszűnéséig. A város környékén mintegy öt cigánytelep épült, vagy épített az utóbbi 40 évben. A cigánytelepek (Cs-telepek) mind a városon kívül eső erdőszélen, szántómentén helyezkednek el, mint ahogy az általában lenni szokott, a komfortosítás minimális feltételei nélkül. A telepi gyerekek nagy része évek óta a kiegészítő-iskolában „végez”. Ennélfogva a továbbtanulás számukra mindezidáig kizárt volt. A városban működő gyermekvédelmi intézetek számára a cigánygyerekek mentalitása, ápolatlansága, elmaradottsága kezelhetetlen, lehetetlen helyzetet jelentett. Kicsi a gyerekszám, csak a cigánygyerekek száma és aránya növekszik, de nem tudnak velük mit kezdeni, ami kiderül abból is, hogy kevesen fejezik be az általános iskolát, de még kevesebben tanulnak tovább. Óvodába, iskola-előkészítőbe nem járnak, illetve csak szórványosan. A gazdasági helyzet, a városi munkanélküliség következtében kialakult szociális problémák miatt a szociális gondozók már nem tudnak mit kezdeni a telepekkel. Ők már végleg leszakadtak.

Ebben a szorongató helyzetben született meg egy intézmény, amely eredeti funkcióját tekintve kiegészítő iskola, de tényleges tevékenységét tekintve ezt az űrt pótolja, tölti ki meglehetősen sikerrel. Az iskola megalapításakor kigondolt, kidolgozott célok mára már teljesen átalakultak, s szép lassan egy átfogó gyermekvédelmi, áttételesen családvédelmi „fellegvárrá” nőtte ki magát. Teszi mindezt pedagógusi, vagy magánkezdemenyezésből, szeretetből, minden szociális szakmai segítség nélkül, vállalva a város és a környék, az intézmények és az intézményekben dolgozók és a környéken lakók előítéletét, ami „faluhelyen” többszörösen is bátor cselekedetnek számít.

Az iskola történetéből

1991-ben az edelényi 5. számú Általános Iskola, kiegészítő-iskola néhány pedagógusa kidolgozott egy gyógypedagógiai programot az enyhe fokban sérült és közepes súlyos fogyatékos gyerekek részére Nagy Sándorné vezetésével.

A program lényege volt, hogy zene, kreatív és bábterápiával segítsék a gyerekeket az olyan alapvető ismeretek elsajátításában, mint az írás, olvasás, számolás egyénenként elérhető

szintje. Az elképzelés szerint ezenfelül sok más egyéb ismeretet is átadnak a gyerekeknek, a hétköznapiaktól az azt kiegészítőig. Legfontosabbak ezek közül a tisztálkodási alapismeretek, a takarítás, mosás, rendcsinálás megtanulása és rendszeressé tétele (a gyerekek közül sokan itt tanultak meg fogat mosni). Ezen kívül az iskola felsős osztályaiban már nagyobb ismeretet igénylő munkákat is megtanulnak, mint a növénytermesztési alapok (konyhakerti műveléshez, miután itt mindenki kertés házban lakik), állattartás és állattenyésztés (nyúl, sertés, kecske), kosárfonás, fafaragás, szövési alapok. Miután a fogyatékos gyerekek minimális eséllyel tudnak továbbtanulni, a programot kidolgozó tanárok végső célja az volt, hogy az iskolából kikerülve a gyerekek megtalálják magukat, dolgozni tudjanak.

Az iskolakísérelt beindulásáról – a róla szóló újságcikkekben mellesleg említik meg csupán azt a tényt, hogy a tanulók döntő többsége cigány családokból kerül ki. Ez valószínűleg a tanárok bizonytalanságából is fakad. Azt mindannyiuk ellenezte, hogy az iskola cigány iskola elnevezést kapjon. A cigány értelmiségtől sem jött bátorítás, a tíz fő pedagógus között kisebbségben vannak cigányok, mindössze két fő. Így deklaráltan Munkaiskola maradt, s csak a köznyelv szerint cigány iskola.

A Művelődésügyi és Közoktatási Minisztérium elfogadta a programot, és támogatásával beindult a tanítás ez év szeptemberében egy faluvégi 70 négyzetméteres, négy, kisméretű helyiségből álló kisházban (egy használaton kívüli orvosi rendelőben). Ezt az önkormányzat bocsátotta az iskolakísérelt rendelkezésére, egy évig ingyenesen.

Ekkor még az 5. számú (körzeti kisegítő) Általános Iskola kihelyezett tagozataként működtek egy teljes tanéven keresztül, 18 önkéntes és lelkes szülőjű tanulóval és négy a programot kidolgozó tanárral. Számomra nem igazán tisztázott körülmények között (de valószínűleg szakmai féltékenységből) a kisegítő iskola igazgatója felmondott a kísérlet vezetőinek. Ennek következtében a tanárok – egy fél évre – munkanélküliek lettek, és a gyerekeknek vissza kellett menniük az anyaiskolába. Ekkor beindult egy széleskörű társadalmi összefogás a kísérleti iskola megmentéséért. A szülők, akik tudtak írni, írtak az önkormányzatnak, a minisztériumnak, a tanárok pályáztak mindenfelé, fellebbeztek, találtak néhány segítőt, támogatót.

Ez idő alatt továbbfejlesztették a már jóváhagyott programot, építették a megkapott házat – nagyrészt az iskolába beiratkozott gyermekek szüleinek segítségével (meszeltek, festettek, kerítették kosárfonót) akik ráértek, munkájuk úgy sem volt, itt meg együtt lehettek, dolgoztak valamiért. Nagy Sándorné, aki maga is félcigány, buzdította, lelkesítette, segítette a szülőket, ő volt a kapcsolat az iskolához.

Még 1991-ben létrehozták a Tandíjmentes Munkaiskola Alapítványt, a pénzek lassanként csorogtak számlájukra (Soros Alapítvány, Edelényi önkormányzat, közoktatási Minisztérium, magánszemélyek, környékbeli intézmények), így végül alapítványi iskolaként beindulhatott a tanítás a következő félévtől – 1993 januárjától. Ekkor 31 gyereket – elsőtől a hetedikig – írtattak ide be a szülők (az 5-ös iskolából ekkor már jelentős számban jöttek át tanulók), nem kevesen kötődésből az iskolavezető személyes megkeresésére.

Az iskola programja ekkor már nem korlátozódott a középsúlyos értelmi fogyatékos gyerekek oktatására, hanem mindazokra, akiket valamilyen okból kifolyólag kisegítő iskolába utaltak. Ezek az okok jellegzetesen a szociokulturális hátrányokból következő fejlődésbeni elmaradottságok voltak, tehát nem értelmi fogyatékosok, csak értelmileg visszamaradt ún. familiáris fogyatékosok. Ezek az elmaradottságok természetesen eltérő „súlyosságúak” voltak. Ebből következett az egyik legnagyobb emberi és pedagógiai dilemma, hogy mi legyen azokkal, akik az odaadó foglalkozások következtében behozzák életkori lemaradásukat? A megoldásra sajnos még két évet kellett várni.

Az iskolai tanítás reggel 8-tól délután háromig tart. E mellett napi háromszori ingyenes étkezést, rendszeres tisztálkodási lehetőségeket, csomagból ajándékuhát biztosítanak a gyerekeknek. A 31 gyerekből ekkor már a kisebbséget alkották a középsúlyos szellemi fogyatékos gyerekek (tehát a tényleges fogyatékosok), övelük – eleinte alkalmi, később folyamatosan – elkülönített csoportokban foglalkoztak. (A zeneterápiához nem volt elég hangszerük, az eredeti elképzelés háttérbe szorult a lehetőségek diktálta törvény miatt.)

A gyerekekkel egy óvónő, egy gyógypedagógus, egy oligofrén szakos tanár, egy pszichopedagógus és egy logopédus foglalkozott, így az iskola szakember ellátottsága a körzetben átlagon felülinek mondható.

Az alapítvány kedvezményes áron vásárolt 6000 négyzetméter földet a Mályi Agrokertől, ahol már a gyerekekkel együtt fognak palántázni a tavasszal, amihez rövid időn belül kaptak egy motoros kapát is ugyanettől a kisvállalattól. Ezen kívül a Munkaiskola Alapítványtól kaptak két kecske-gidát. A tanárok el is tervezték, hogy a kikerülők búcsúajándékkul – az akkor már tovább bővülő állatállományból – egy-egy kecskegidát vihetnek haza további tenyésztésre. Szintén a széles társadalmi összefogás eredményeként a környékbeli vállalatoktól, intézményektől kaptak ajándékba mosógépet, centrifugát, mosóport, magnót, szemléltető eszközöket, színes televíziót, bútorokat (valamint az önkormányzat ajándékként ingyen használhatják az épületet az év végéig).

A **93/94-es tanév** során már voltak nyolcadikosok is, és ekkor már külön foglalkoztató csoportokat hoztak létre a középsúlyos szellemi fogyatékos gyerekeknek (3 fő mindössze!, és a többiek mind retardáltak, visszamaradottak, családi-környezeti hátrányok miatt!). A beiratkozott tanulók létszáma ekkor már 44 fő volt. A növekedést főleg az itt tanulók testvéreinek beiratkozása (iskolakötelezettségi korba kerülése) jelentette. A létszám a tanév végéig változatlan maradt.

A **94/95-ös tanévben** megszüntette az önkormányzat az 5-ös számú Általános Iskolát, ahova akkor 21 gyerek iratkozott be mindössze. Őket átirányítottak a „Munkaiskolába. Az önkormányzat visszavonta az iskolától a szépen felújított kisház bérleti jogát, de rendelkezésére bocsátotta az 5-ös iskola megüresedett épületét. Ez a döntés meglehetősen váratlanul érte a Munkaiskolát, s habár ez az épület jóval tágasabb, minden komfortot nélkülöz. (Itt kint vannak az udvaron a wc-k, nincs fürdőszoba sem, problémát okoz a tisztálkodás, mosás. Az így elvesztegetett idő az oktatás rovására megy.) Az áthelyezett 21 tanuló főként idősebb, túlkoros gyerek. Ennek következtében eddig nem lévő osztályokat kellett beindítani minden előzetes felkészülés nélkül, valamint a hagyományos tanrendhez szokott tanárokat kellett alkalmazni, felkészíteni. Mindez meglehetősen felborította az iskola eredeti programját, céljait, az oktatás színvonaláról nem is beszélve. Kényszerhelyzet volt több értelemben is:

- A gyerekeket mindenképpen el kellett fogadni, mert mi lesz velük különben.
- Fel kellett volna venni új tanárokat, mert ki tanítson ennyi gyereket egy speciális, kizárólag kiscsoportos oktatásra alkalmazható iskolaprogramban.
- Az önkormányzattal sem lehet szembeszállni, mert az iskola jövője nagyban függ tőle, kiváltképpen egy olyan periférián levő iskolánál, ami nem élvezi a környezet döntő többségének támogatását. Ekkor több üres épület állt a városban, de a polgármester egyiket sem akarta átadni a kísérlet részére, valószínűleg azért, hogy a cigányok ne legyenek a városközpontban.
- Így – habár feleslegesen, de kényszermegoldásként, legalább saját igényekre formázva – új iskolaépület tervezésébe, építésébe fogtak. A tervek szerint ott már a délután öt óráig fog a tanítás folyni.

Az új iskolát 1995 szeptemberében akarják megnyitni.

Így 1995-re már normál általános iskolai első osztályt is indítanak. Ide kerülnek a jelenlegi elsősök közül a fejlettebbek és az iskola-előkészítőtől ideirányított gyerekek. A későbbiekben a második osztályból át lehet jutni a normál általános iskola második osztályába – évisméltéssel (és egy minősítő vizsga letételével). Az évisméltésre a normál és a kisegítő matematikai tematika közötti eltérés miatt van szükség (a matematikai követelményekben van a legnagyobb eltérés a normál és a kisegítő iskolai tananyagok között). Tehát a 95/96-os tanévtől fölfelé kiépülve beindulna a normál általános iskolai oktatás (munkaiskolái képzéssel!) is.

Ekkor már négyféle pedagógiai program szerint fognak tanítani:

- középsúlyos szellemi fogyatékos gyerekeknek való gyógypedagógiai program
- szociokulturális okok miatt visszamaradt, de mentálisan egészséges gyerekek részére szükséges felzárkóztató program (ez a legnehezebb, mert az elmaradottságok többnyire eltérő szintűek)

- széles korhatárú iskola-előkészítő óvodai program

- normál általános iskolai tanterv

Az egykor középsúlyos szellemi fogyatékos gyerekek zeneterápiás fejlesztését felvállaló iskola feladatai mára – érzésem szerint a véletlenek közjátékaként – jelentősen kibővültek:

1. Szociokulturális, azaz családi hátrányok csökkentése, a gyerekek felkészítése a minőségileg jobb életre, más minták, normák átadásával. Pl. a-lapvető higiéniai szabályok tanítása, betartatása, rendszeressé tétele. Fürdenek, mosnak, főznek, tálalnak, takarítanak együtt a gyerekek. Itt cél természetesen az, hogy az alapvető hátrányokat már az iskola-előkészítő éveiben során be tudják hozni – a normál általános iskola elvárásainak megfelelően.

2. Cigány identitás erősítése, a-melynek intellektuális megerősítését a „hagyomány” című tantárggyal tervezik, valamint énekek, táncok, cigány költők verseinek tanításával. Ezen kívül résztvesznek keresztelők, temetéseken együtt is, főleg olyan eseményeken, amely megmozgatja a cigány közösséget. Szerveznek a szülőkkel együtt is programokat, szalonnát sütnek, énekelgetnek az udvaron. „Mindenki legyen büszke arra, hogy cigány! – mondta az igazgató”. Ehhez, mint már utaltam rá, hiányzik a cigány értelmiséggel való kapcsolat, a cigány-oldal felől érkező megerősítés (bár talán az iskola sem keresi őket eléggé, talán idő és kapcsolat hiányában).

3. Általános iskolai tudás átadása – természetesen a pedagógiai programok és az egyéni fejleszhetőség szerint eltérő szinten, de az alapismeretek minimális átadásával (írni, olvasni, számolni tudás) s lehetőség szerint fokozatosan növelni azoknak a számát, akik a normál iskolai programban részt tudnak venni.

4. A munkára nevelés igen fontos és első helyen felvállalt feladata az iskolának, melynek részeit már az eddigiekben körvonalaztam:

- háztartási munkák; főzés, mosás, tisztálkodás, takarítás

- házkörüli munkák; konyhakertművelés, állattartás és állattenyésztés, egyéb manuális tevékenységek; kosárfonás, szövés, kis apró használati tárgyak készítése.

Ezeket természetesen az életkor adta egyéni fejlettségi szintnek megfelelően ütemezik be az egyes osztályok, csoportok életébe. Éppen az időigényesség miatt, az iskolai nap a jövőben (az új iskolában) délután 5-ig fog tartani.

5. Továbbtanulás. A végzős diákok jövőjéről való gondoskodás. Több lehetőségük is lesz az innen kikerülőknél a tanulásra. Egyrészt jelenleg még működik Kazincbarcikán egy Don Bosco nevű szakiskola, amely felvállalja a máshonnan kimaradók, vagy lemaradók felkészítését a középiskolai továbbtanulásra. Másrészt a 95/96-os tanévben

szakmunkásképzős osztályokat is beindítanak – az Autonómia Alapítvány támogatásával –, fazekas, keramikus és kertibútor-készítő szakmák képzésére.

Harmadrészt, megadják az alapvető feltételeket otthoni gazdálkodáshoz, állattartáshoz

A tanárokról

Jelenleg 10 pedagógus és két gyermekfelügyelő látja el az oktatási feladatokat az iskolában. A tíz pedagógus közül a vezetőnő és az egyik gyermekfelügyelő cigány, mindketten esti iskolában tanultak, szereztek érettségit, diplomát, illetve a gyerekfelügyelő-lány még mindig pedagógiai asszisztensként tanul. (A tanárok kétharmada valamilyen átképzésen vesz részt.) A pedagógusok közül hárman érettségizettek, az egyikőjük óvónői végzettséggel, egy másik cigánylány (érettségizett), telepen lakik és nőtt fel, ő az egyetlen, aki tud és tanít a gyerekeknek cigány dalokat, és ugyanonnan származik, ahonnan a gyerekek többsége), hamarosan végez, a harmadik pedagógiai asszisztens, idősebb asszony – az igazgatónő szerint neki van a legnagyobb tanítói gyakorlata.

Egy koordinátor, akit a Soros Alapítvány egy speciális programja delegált ide, Szabó Zsuzsa, óvodapedagógus is részt vesz a munkában. Feladata a szülőkkel való kapcsolattartás, szabadidős programok szervezése. Két évre szól a megbízatása.

Családgondozóként dolgozik még az egyik szülő, cigány asszony, aki kijár a telepre a családokhoz, de valójában a családokkal való kapcsolattartás az iskolában zajlik eltérő formákban. Egyrészt az osztályok vezetői folyamatosan mennek ki a telepre a szülőkhöz, másrészt a szülők is rendszeresen járnak be az iskolába, ahol nemritkán, főleg ünnepekkor szerveznek számukra összejöveteleket.

Rajtuk kívül egy takarítónő, konyhásnő (telepi) cigányok, akik szintén sokat törődnek a gyerekekkel, segítik őket az evésben, tanítják szépen enni őket, vigyáznak a tisztaságra, ha az asszony beteg, beáll a férje, csak hogy a munka meglegyen. Az új épületet is egyedül ők akarják rendben tartani, felelősségtudatuk, munkájukkal kapcsolatos fontosságérzetük nagyon nagy.

A tanításról

Az látható, hogy az iskola szakember ellátottsága átlagon felülinek mondható. Ha már csak azt nézzük, hogy van egy külön logopédusuk is, aki folyamatosan foglalkozik az összes gyerekekkel, képzik a tanárokat. (A normál általános iskolák többségében csak mutatóba, havonta egy alkalommal jár logopédiai szakember.)

A tanítási órákat (amelyek negyven percesek) tantárgycsoportok szerint osztják fel. A gyerekeket csoportosan oktatják. (Amíg az egyik csoport a feladattal bajlódik, addig a tanár a másik csoporttal foglalkozik.) A tanyasi iskolákkal hasonlatosan a nyolcadik és a hetedik osztályosok együtt tanulnak. A hatodikosok és a nyolcadikosok külön. Néhány óra azonban az összevont osztályoknál is külön van, mint például a dupla órák és a testnevelés. Ennek legfőbb jelentősége, hogy nincsenek az évfolyamok egymástól elszigetelve, jó a kapcsolat a gyerekek között, igaz a telepen is együtt laknak, nőttek fel.

Van egy fejlesztő elnevezésű órájuk, ahol viselkedni tanítják a gyerekeket különféle élethelyzetekben szituációs játékok során. Eljátsszák az élet gyakran előforduló helyzeteket.

A természetismeretben együtt tanítják a fizika, biológia, kémia tárgyakat.

A háztartási ismeretek órán tanítják meg az otthoni tudnivalókat, terítés, főzés, sütés, korosztályonként eltér, de a legtöbb tényleges munkát is a gyerekek végzik el, felváltva, hogy kiépüljön bennük az otthoni munka rendszeressége.

A technika tárgy – főleg az alsósoknál – péntekre esik, ilyenkor ők is kimennek a szabadba, ismerkedni a környezettel, gyűjtenek gallyakat, leveleket, köveket.

A hagyomány, hagyományismeret tárgy keretén belül beszélgetnek a környékben élő cigányokról, másságról, a cigányság vándorútjairól, életmódjairól, történetéről; kultúrtörténeti alapokról. Előfordult, hogy meghívtak cigány költőket, festőket, zenészeket, hogy bemutassák munkájukat, játszanak a gyerekekkel. Mindez, nem is kell említeni, hogy milyen jelentős az identitás, az önértékelés kiépüléséhez.

Az új iskolaépület

Hamarosan megépül az új iskolaépület, amely helyileg a város szélén található, közvetlen közelében a Cs-telepeknek. Ott lesz tornaszoba, öltöző, fürdő, mosókonyha, tankonyha, étkező, minden, ami egy modern iskolának része lehet. A szülők már az építkezésnél is kiveszik a részüket (alkalmazza őket az építésvállalkozó), de a megnyitás után is lesz hely számukra. Bejárnak majd mosni, fürdeni, főzni is tanítják őket, szinte együtt fogják tanulni a gyerekekkel azokat a dolgokat, amelyekhez otthon nem volt lehetőségük. A jelenleg iskolába járó gyerekek szülei átlag 19-30 évesek.

Itt fog kiteljesedni az iskola: által betöltött szociális funkció:

1. Egyrészt és elsősorban a szülők között, aki akarja, itt befejezheti a hiányzó általános iskolai osztályait. (A cigánylakta települések általános iskoláiban évente és iskolánként kb. 10 tanuló esik ki az iskolából vagy azért, mert „elhált”, vagy azért, mert túlkoros, legjobb esetben 16 évesen felmentik az iskolába járás alól, de általában korábban is. Ezek a gyerekek soha nem fejezik be az általános iskolát. Nincs is a körzetben dolgozók általános iskolája, amivel aztán elesnek a továbblépés minimális esélyétől is, még átképző tanfolyamon sem vehetnek részt. Iskolai végzettség hiányában nem találnak munkahelyet sehol, csak a feketegazdaságban, ahol kihasználják őket, betegség esetén azonnal felmondanak nekik, a kórházba szállításhoz pénz kell, nem beszélve az ápolásról, nagyjából kiszámítható, „hogy a gyerektől vonják el a szűkösen meglévő pénzeket. Így a helyzet természetes következménye a telepen aktuálisan meglévő nyomor.)

2. A megvásárolt mezőgazdasági földterület az iskolaépület közvetlen közelében van, valamint ott lesznek az állatok is (amelyeknek egyelőre nincs még helyük, kölcsön vannak adva.) Tehát folytatódik a kertművelés, állattartás, állattenyésztés, amely tudást a gyerekek előbb-utóbb haza is visznek, már megjelentek a telepen az első konyhakertek is.

3. Az ÉRÁK (Észak-Magyarországi Átképzési Központ) támogatásával már itt fog beindulni a kertibútor-készítő és keramikus szakképzés is az itt végzett nyolcadikosok számára, szakiskolai, vagy szerencsés esetben szakmunkásiskolai végzettséggel.

Sorba vehetnénk Magyarország „végvárait”. A látvány időnként felemelő, de ugyanakkor mélységesen szomorú. Van min elgondolkodnia a tanulmányait végző szociálpedagógusnak...